

K İ T A P T A N I T I M I

TİP'li Yıllar (1961-1971) Anular-Belgeler- Nihat Sargın

GÖKHAN ATILGAN

Antonio Gramsci, parti tarihi ve bu tarihin yazımıyla ilgili canalcı iki saptama yapar *Hapishane Defterleri*'nde. Bunlardan biri, parti tarihinin anlamıyla ilgilidir. Öteki, bu tarihi yazanın kişiliği ve bakış açısıyla. Nihat Sargın'ınla birlikte yeni bir halka eklenen Türkiye İşçi Partisi'nin (TİP) tarihi üzerine yazılanları Gramsci'nin saptamalarıyla birlikte düşünmek verimli olacakmış gibi görünüyor. O nedenle, Sargın'ın kitabı hakkındaki değerlendirmelerimin cercevesini çizecek iki alıntıyla başlamak istiyorum:

Bir partinin tarihi ancak bir sosyal grubun tarihi olabilir. Fakat bu, yalnızca bir sosyal grup değildir; dostları, hasımları, hasımları ve rakipleri vardır. Belirli bir partinin tarihi ancak toplum ve devlet bütünlüğünün karmaşık betimlemesinden meydana gelebilir (genellikle uluslararası dallarla da birlikte). Dolayısıyla bir partinin tarihini yazmanın, onun önemli bir bölümüne ışık tuttuğu için monografik bir bakış açısıyla bir ülkenin tarihini yazmakla hemen hemen aynı anlama geleceği söylenebilir (Gramsci, 1986: 151).

Bir *sekte*, sadece bir küçük bir grup için önemli olan dahili meselelerden heyecana kapılacak ve bu meseleler onu mistik bir hevesle dolduracaktır. *Tarihçi* ise, bu tür şeylere bütün resim içinde gerektiği önemi verecek, bilhassa partinin gerçek etkisini, onu belirleyen pozitif ve negatif güçleri, belirli olayların oluşumunda ve kimi olayların engellenmesindeki katkısını vurgulayacaktır (Gramsci, 1986: 151).

Gramsci, birinci alıntıda bize üç şey söylüyor. Bir: Bir partinin tarihini yazmak, bir sosyal sınıfın tarihini yazmaktır. İki: Bir sosyal sınıf, ancak dost ve düşman sınıflarla mücadelesi içinde var olabilir. O halde, bir sınıfın tarihini yazmak, aynı zamanda öteki sınıfların da tarihini yazmaktır. Üç: Bir ülkenin tarihi, içinde cereyan eden sınıf mücadelelerinin tarihidir. O nedenle bir partinin, dolayısıyla bir sınıfın ve öyleyse sınıflar arasındaki ilişki ve mücadelelerin tarihini yazmak, bir ülkenin tarihini yazmaktır.

İkinci alıntı ise, bir sekterle bir tarihçinin parti tarihine yaklaşımlarındaki farka işaret ediyor. Sekter için önemli olan yaşadıkları, içinde yer aldığı olaylar, tanıklık ettiği vakıalar, ihtiraslar, cekişmeler ve benzerleridir. Bir tarihçi de “dahili meseleler”le ilgilidir. Fakat, partinin tarihini yazarken, bir sınıfın, sınıflar arasındaki mücadelenin ve ülkesinin tarihini yazdığının bilincinde olan tarihçi için, bu tür meseleler merkezde değil çevrede yer alır. Bir başka söyleyişle, sekterin odaklandığı konular, tarihçinin odaklandığı konuların etrafında yer alan tali temalardır.

Belki de şu soruyu sormak gerekiyor: Bir sekterin parti tarihi hakkında yazdıkları, çarpışma halindeki sınıfların ve bu çarpışmanın cereyan ettiği ülkenin tarihi hakkında kimi şeyler öğrenmemize yaramaz, bunları değerlendirmemize katkı sağlamaz mı? Ya da bir tarihçinin yazdıklarında kimi zaman sekterinkine benzer yönelimlere rastlayamaz mıyız?

Soruyu TİP tarihini düşünerek şöyle de sorabiliriz: En nihayetinde, sekterliğini, “Ben Parti olmusum, Parti ben olmuş” diyebilecek kadar (Atılın ve Şener, 2001) ileri götüren Mehmet Ali Aybar’ın üç ciltlik *TİP Tarihi*’nde, Türkiye işçi sınıfının ve Türkiye’nin kritik bir döneminin tarihi hakkında önemli sayılabilecek ipuçları bulmak mümkün değil midir? Aybar’ın kaleminden, yalnızca bir sektöre özgü savunma ve saldırılar mı okuyoruz? Ya da, Yahya Kanbolat’ın, “olduğu gibi” kişisel tanıklıklarını aktardığı kitabı (1979) “birtakım dedikodular” diye elimizin tersiyle

itebileceğimiz türden bir eser mi? Peki, “pür bilimsel” olma istediğini bir an olsun elinden bırakmamaya gösterdiği özen her halinden belli olan Sadun Aren’in TİP tarihine dair kitabında (1993) bir sektere özgü kimi nitelikler bulmak mümkün değil mi?

Bana öyle geliyor ki, Gramsci’nin bir partinin tarihinin yazılmasına ilişkin söyledikleri, parti tarihi yazıcılarında görülen iki eğilimi saptıyor ve sahip olunması gereken yönelimi tayin ediyor. Bunlar, partiler hakkında monografik çalışma yapmaya eğilimli araştırmacılar için büyük önem taşıyor. Bununla birlikte, Gramsci’nin saptamaları yazılmış parti tarihlerinin okunup değerlendirilmesi bakımından da ufuk açıcı bir nitelik taşıyor. Yazılmış parti tarihlerini okurken, Gramsci’nin “sektere özgü” ve “tarihçiye özgü olması gereken” diye tarif ettiği tutumların her ikisine de rastlayabileceğimizi düşünüyorum. TİP tarihi söz konusu olduğunda, Aybar’ın, Aren’in ve Kanbolat’ın çalışmalarında, kimisinde biri, kimisinde öteki baskın eğilim olmakla birlikte bu iki yan beraberce bulunuyor.

Nihat Sargın’ın, eğer İkinci TİP ve sonrası da yazabilirse bir ansiklopedi hacminde olacağı anlaşılan, kitabında da hem bir sektere hem de bir tarihçiye özgü yaklaşım biçimlerini birlikte bulmak mümkün. Bunlardan birincisinin üzerinde durmayacağım. Fakat, kitabın bir “Sargın Savunması” niteliği taşıdığını belirtmeden de geçmek istemiyorum. Sargın, kendisine vaktiyle yöneltilmiş bütün eleştiriler ve suçlamaları bu kitabında yanıtlıyor. Vakti zamanında dile getiremediği kimi “dahili meseleler”e de burada yer veriyor. Elbette bunlar, hemencecik üzerinden atlanabilecek şeyler değil. Eleştirel bakabilmek şartıyla, TİP’in ve döneminin ruhunu anlamak bakımından önemsenmesi gereken konular. Fakat ben esas olarak kitabın daha önemli gördüğüm üç yönüne değinmek istiyorum.

1-Yaşayan bir tarihin tanıklıkları

Saniyorum kitaptan öncelikle bu açıdan “yaşayan bir tarihin tanıklıkları” niteliğiyle yararlanmak gerekiyor. Hatırlatmak faydalı olabilir: Nihat Sargın gençlik yıllarında Türkiye Komünist Partisi (TKP) ile organik ilişkisi olan bir isim. Mehmet Ali Aybar’ın genel başkanlığının hemen ardından TİP’e katılıyor. Partide merkez büro üyeliği, genel sekreter yardımcılığı ve genel sekreterlik yapıyor. Bu konum, nesnel olarak, Sargın’ın partinin bir başka

noktasından görülmesi zor ya da imkânsız olan olaylara şahit olabilmesine, herhangi bir partilinin bilemeyeceği kimi konuları bilebilmesine olanak sağlıyor. Ek olarak, Sargın'ın, konumu gereği parti örgütlenmesinde kazandığı deneyimlerin de herkese nasip olamayacağını belirtmek gerekiyor.

Sargın'ın kitabıyla bize aktardığı en önemli bilgilerden birinin TİP ve TKP arasındaki bağı belirli bir oranda açık etmesi olduğu kanısındayım. Yalçın Küçük, TİP'in ve onun en önemli yöneticilerinin “TKP'nin eteklerinden geldiğini” söylerken bu görüşünü Behice Boran'ın TKP ile ilişkili olma ihtimali¹ ve Sadun Aren'in bilinen TKP'liliği üzerinden oluşturuyor ve “Mehmet Ali Aybar'ın TKP üyeliği ile ilgili hiçbir iddia bulunmuyor” diyordu (Küçük, 1997: 636). İşte, Aybar'ın TKP üyeliği ile ilgili, sanıyorum ki, ilk bilgiye Sargın'ın kitabında rastlıyoruz. Sargın, Aybar'ın TKP ile ilişkisi hakkında iki bilgi veriyor. Bunlardan birincisi, TKP'nin 1949'da yayımlamaya başladığı *Nuhun Gemisi* adlı mizah dergisinin **başyazılarının** o sırada cezaevinde bulunan Mehmet Ali Aybar tarafından yazıldığıdır:

... özellikle başyazısının ... kimin elinden çıktığı aramızda merak konusuydu. Birtakım adların yakıştırıldığını, bunların arasında Aybar'ın da adının geçtiğini anımsıyorum. O yazıların gerçekten ona ait olduğunu ise, ancak çok yıllar sonra 1967'de ... öğrenecektim (Sargın, 2001a: 40).

İkinci bilgi ise, Aybar'ın Sargın'la tanışma isteğinin nedenidir. Görünüşe bakılırsa Aybar, Sargın'ın askerî mahkemedeki temyiz başvurusunu okumuş ve beğenmiş. Bir iki de ortak tanıdıkları varmış, o nedenle Nihat Sargın'la tanışmak istemiş. Fakat Sargın, daha derinde başka bir nedenin olduğunu söylüyor:

Kendisine sormadım, elle tutulur bir dayanağın da yok, ama sonraları bende uyanan izlenim, daha başlangıçta hakkımdaki referansların iyi bir yazı ve bunu tamamlayan bir iki ortak tanıdığım övgüsünden ibaret olmadığıdır (Sargın, 2001a: 45).

¹ Nihat Sargın, daha önce kendisiyle yapılan bir söyleşide Behice Boran'ın TKP üyesi olduğunu belirtmişti. Sargın, bu konuda şunları söylüyordu: “Genel Başkanımız Boran, ... bana ve diğer yakın çalışma arkadaşlarına 40'lı yıllarda doçent olarak Ankara'da göreve başladıktan sonra, parti çalışmalarında aktif olarak yer aldığını muhtelif verilerle birçok kez ifade etmiştir” (aktaran Akar, 1989: 143-144). Sargın'ın söyleşisinin yer aldığı kitapta, bazı eski TKP'liler de Boran'ın TKP üyesi olduğunu belirtiyorlardı (Akar, 1989). Dolayısıyla Behice Boran'ın TKP üyeliği ile ilgili yeterince bilgi bugün elimizde bulunuyor.

Sargın'ın, böylece, görünürdeki referansların ötesinde TKP referansıylaybar'ın kendisiyle tanıştığını ima ettiğini anlayabilmek güç olmasa gerek. Mehmet Ali Aybar, Behice Boran ve Sadun Aren... Böylece, TİP'in bu en önemli üç yöneticisinin birbirleriyle ilişkili olup olmadıklarını ya da hangi düzeyde ilişkili olduklarını tam olarak bilemesek de TKP'den geldiklerini, Sargın aracılığıyla öğrenmiş oluyoruz. Bu üçlüye Sargın'ı da dahil ettiğimizde, TİP'in gelişiminde tayin edici bir rol oynayan yönetici kadronun "TKP'nin eteklerinden geldiğini" açık bir şekilde anlayabiliyoruz. Şimdi, kitapta, bunun kadar önemli olmasa bile, kimi başka yeni bilgilerin de bulunduğunu belirterek bir başka konuya geçmek istiyorum.

2- Bir örgütçünün deneyimleri

TİP'in, Türkiye sosyalist hareketinin yasal parti biçiminde örgütlenme geleneği açısından ilk olmasa bile en önemli deneyimlerinden biri olduğu biliniyor. Partinin yurt çapında örgütlenme yöneliminin temel özelliklerinden biri, tek bir ilişkinin bile bulunmadığı illerde, kasabalarda ve hatta köylerde parti örgütlerinin kurulabilme başarısıdır. Sosyalizm, 1960'lı yıllarda, katı yargılarla şekillenmiş pek çok yere, akıl almaz engelleme çabalarına karşın² ilk kez TİP'le girip belirli bir taraftar kitlesi bulabilmişti. Bu başarı tek başına nesnel koşullarla değil partinin örgütlenme yeteneği ile de ilgiliydi. Nihat Sargın, Partinin yurt çapındaki örgütlenmesinde merkezi düzeyde görev almış bir TİP'li olarak günümüz sosyalistlerinin örgütlenme çalışmalarında yararlı dersler çıkarabilecekleri zengin bir deneyim aktarıyor. Kitabın Türkiye sosyalist hareketine ilgi duyanlar tarafından okunmasını yararlı kılan özelliklerinden biri de bu oluyor. Bu konuda da, birçok yararlı örneği atlayarak tek bir örnek vermekle yetineceğim. TİP'in hem seçimlere katılabilmek hem de yurt sathına yayılabilmek için hızla teşkilatlanması

² TİP'in örgütlenme çalışmalarına karşı yapılan saldırılar gerçekten zalimceydi. Sargın, bu saldırılara epeyce örnek veriyor ve TİP'in bütün engelleme çabalarına göğüs gere gere var olduğunu ortaya koyuyor. Bir ilçede geçen örneklerden birini aktarmak iyi olabilir: "İlçenin kuruluşundan kısa süre ... sonra Başkanın [TİP İlçe Başkanının] oğlu okul dönüşünde yolda saldırıya uğruyor. 'Komünist piçi' diye bağırarak üzerine saldırıyorlar, adamakıllı dövüyorlar. Yavrucak elbiseleri yırtılmış, her tarafı yara bere içinde, yarı baygın durumda komşu amca tarafından eve getiriliyor. ... Arkadaşımız çok düşündü... düşündü ve sonunda kararını verdi. Üç gün sonra, oğlunu, ciğerparesini yeniden okula yolcu etti; üstelik kuruluş sırasında Parti yetkilisinin hediye ettiği parti rozetini oğlunun göğsüne takmış olarak ve bunu namusun bil, diyerek" (Sargın, 2001a: 238).

gerekiyordu. Küçük bir partinin hızla teşkilatlanması hele bu parti girmek istediği ve var olduğu her yerde pek çok cepheden saldırıya uğruyor ve önyargılarla karşılaşılıyorsa, hayli zordu. Öyleyse, her ilişki, her küçük bilgi, Parti için altın değerindeydi. Fakat bu ilişkiler ve bilgiler gökten inmeyecek; partililer tarafından titizlikle toplanacak, biraraya getirilecek ve işlevli hale sokulacaktı. Sargın, bu bakımdan TİP merkezinde nasıl bir yol izlediklerini şöyle anlatıyor:

Her il için, o ilde örgüt bulunsun bulunmasın bir dosya tutuyor, örneğin bir arkadaşımızın aslen oralı olduğunu öğrenmek gibi, o ille ilgili bir bilgi ortaya çıktığında, en azından o ilde yaşayan herhangi birinden bir mektup aldığımızda onu ve yanıtını dosyaya koyuyor, böylece o ilde örgütlenme programa alınmışsa, yetkili arkadaşlarımız dosyadaki adların yardımıyla tümüyle yabancılık çekmeden ildeki çalışmalarımızı yürütebiliyorlardı (Sargın, 2001a: 243).

3-“İkinci sıradaki ölümsüzler”in öyküleri

Sosyalist bir partinin örgütlenmesi, güç ve meşruiyet kazanması, elbette tek başına genel merkez çalışmalarıyla başarılamaz. Partiyi yönlendiren, çekip çeviren, bütün çalışmasını ve bilgisini merkezileştiren “yukarıdakiler”in yetenek ve çabaları kadar, onu köylerde, kasabalarda, ilçelerde var eden “aşağıdakiler”in ya da “ikinci sıradaki ölümsüzler”in çabaları da önemlidir. Fakat, parti tarihinin yazımında genellikle “yukarıdakiler”in adları ve eylemlerine yer verilir. “Aşağıdakiler” ise birer “adsız kahraman”dır; onlara ancak üstünkörü değinilip geçilir. Sargın’ın kitabı, bu açıdan çok olumlu olduğuna inandığım bir farklılık taşıyor. Kitap, TİP’in harcını karan, tuğlasını taşıyan, duvarını ören pek çok emekçinin öykülerine yer veriyor.

Önce Türkiye Sosyalist ve Emekçi Partisi’nin sonra da TİP’in Gaziantep’teki temel direği olan ve dramatik bir şekilde zararsız bir deli tarafından

³ Tarihsel araştırmalar için son derece yararlı gördüğüm bu kavramı, kansere yenik düşen değerli dostumuz ressam, oyun yazarı ve gazeteci Cem Yalın’dan alıyorum. Aydın Çubukçu’nun aktardığına göre (1999), Cem Yalın, eğer ölmeseydi, *İkinci Sıradaki Ölümsüzler* adlı bir çalışma yayımlayacaktı. Bu fikir, onda, Gerard Van Honthorst’un *Aziz Thomas’ın Kuşkususu* adlı tablosu üzerine düşünürken doğmuştu. Cem Yalın, Bertolt Brecht gibi, adına piramitler yapılan Firavunları değil, onları yapan köleleri, Tebai kentini meydana getiren ustaları merak ediyor; eski tarihçi ve sanatçıların “birinci sıradaki büyük adamlar”ı anlatırken üstünkörü sözünü ettikleri “ikinci sıradaki ölümsüzler”i bulmak, her birisinin öyküsünü anlatmak istiyordu.

öldürülen işçi Reşit Güçkıran'ın; Adana'da, ağaların TİP'e yönelik tertiplerine davul zurna eşliğinde barikat kuran ve hiç ihtimali yokken neredeyse bütün köyünü Partili yapmayı becerebilen emekçi Çavuş'un; gencecik yaşında Parti'nin Amasya'daki örgütlenmesinde başı çeken bir imamın oğlu, 1971'de faşistlerin kurşunlarıyla can veren Şerafettin Atalay'ın ve daha başka "ikinci sıradaki ölümsüzler" in öyküleri Sargın'ın kitabının ayırt edici ve en ilgi çekici yanlarından biri oluyor.

Kitabın bir başka özelliği, kronolojik bölüme de yer vermesi. 1961-1971 döneminin sosyalist ve işçi hareketini merkeze alacak şekilde hazırlanmış olan kronolojik bölüm kullanışlı bir içerik taşıyor (Sargın, 2001b: 1083-1401).

Sonuç olarak; TİP'in en önemli birkaç yöneticisinden birisi olan Nihat Sargın'ın kaleminden okuduğumuz *TİP'li Yıllar*, bir sektöre has yanları bulunmakla birlikte "tarihçiye özgü olması gereken" yanlarıyla da dikkat çeken bir eser. Kitabın, hem TİP tarihi üzerine çalışanlar için, hem sosyalist hareketin tarihine merak duyan okuyucular için, hem de sosyalizmin Türkiye'de yeniden derleniş amacıyla mücadele edenler için derslerle, anılarla, belgelerle yüklü bir çalışma olduğunu söyleyebiliriz.

Kaynaklar

- Akar, Atilla (1989) *Bir Kuşağın Son Temsilcileri: 'Eski Tüfek' Sosyalistler*. İstanbul: İletişim.
- Atılgan, Gökhan ve Mustafa Şener (2001) *Şinasi Yeldan ile Görüşme*. Ankara: 26 Ekim.
- Aren, Sadun (1993) *TİP Olayı, 1961-1971*. İstanbul: Cem.
- Çubukçu, Aydın (1999) "İkinci Sıradaki Ölümsüzler". *Evrensel Kültür*: 8 (87): 14-15.
- Gramsci, Antonio (1986). *Selections from the Prison Notebooks*. Ed. Q. Hoare ve G.N.Smith. London: Lawrence and Wishart.
- Kanbolat, Yahya (1979) *Olduğu Gibi*. Hatay: Bayır.
- Küçük, Yalçın (1997) *Aydın Üzerine Tezler 5*. İstanbul: Tekin.
- Sargın, Nihat (2001a) *TİP'li Yıllar (1961-1971) Anılar-Belgeler -I-*. İstanbul: Felis.
- _____ (2001b) *TİP'li Yıllar (1961-1971) Anılar-Belgeler -II-*. İstanbul: Felis.